

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

הפקולטה למדעי הרוח
מרכז לחקר המוסיקה היהודית

פסטיבל העוד הבינלאומי, ירושלים

קולות גנוזים - שירי לדינו בני מאה שנה ויותר

לרגל ההוצאה לאור של האלבום

שירים יהודיים-ספרדיים ממזרח הים התיכון
בארכיון חברת EMI (1907-1912)

על ידי המרכז לחקר המוסיקה היהודית - האוניברסיטה העברית בירושלים

הזמרת הדס פל ירדן

עם

יניב עובדיה בגלמה | אליהו דגמי גיטרה רבעים, עוד, סאז |
יוני שרון כלי הקשה | אמיתי מן קלרינט

דברי קישור: פרופ' אדוין סרוסי

יום ראשון, 22.11.20, ו' בכסלו תשפ"א, 19:00
שידור בדה הפייסבוק ובערוץ היוטיוב של בית הקונפדרציה

שירי לדינו ממזרח הים התיכון

מן הארכיון ההיסטורי של EMI
(1907-1912)

رايسيدنييه پارسى - صوفى

27

אנתולוגיה של מסורות מוסיקה בישראל
מרכז לחקר המוסיקה היהודית • האוניברסיטה העברית בירושלים

על אוסף ההקלטות בלדינו של חברת EMI

בשנת 2008 הוציא המרכז לחקר המוסיקה היהודית של האוניברסיטה העברית מארז בן ארבעה תקליטורים בשם "טרובדור יהודי-ספרדי מראשית המאה העשרים: ההקלטות ההיסטוריות של חיים אפנדי מטורקיה". הפקה זו נענתה להתעניינות הגוברת בציבור בהקלטות מסחריות במסורות המוסיקליות של ראשית המאה העשרים. ההפקה הייתה לציון דרך בהערכה מחודשת של המוזיקה היהודית-ספרדית שקדמה לעידן ההקלטות המסחריות המודרניות, שהחלו להופיע אחרי מלחמת העולם השנייה.

חיים אפנדי היה אמנם האומן היהודי העות'מאני המוקלט ביותר בראשית המאה העשרים, אבל הוא בהחלט לא היה היחיד. מכאן החשיבות שבאיתור המאגר העשיר של הקלטות יהודיות-ספרדיות בארכיון החברה הבריטית [EMI](#), היורשת של חברות ההקלטה גרמופון וזנופון ואחת מחברות ההקלטה הגדולות בעולם. ההקלטות מתפרסמות בימים אלה על ידי המרכז לחקר המוסיקה היהודית תחת הכותרת "שירי לדינו ממזרח הים התיכון מן הארכיון ההיסטורי של חברת EMI (1912-1907)". האוסף כולל 78 שירים וחוברת נלווית הכוללת מבוא נרחב, פיענוח הטקסטים של השירים ודברי הסבר לכל שיר. כל החומר [זמין לרשות הקהל ללא תשלום](#).

הפקה זאת היא פריצת דרך נוספת בחקר השיר בלדינו. לא רק שהאוסף הזה מחזיר לחיים את קולותיהם הנשכחים של אמנים יהודים-ספרדים רבים שהיו פופולאריים מאוד לפני מאה שנים ויותר, הוא גם מרחיב את התפוצה הגיאוגרפית של ההקלטות אל מרכזים יהודיים באימפריה העות'מאנית שמעבר לקונסטנטינופול/איסטנבול. תמונת המצב של המוסיקה היהודית-ספרדית במרכזים העירוניים הגדולים של האימפריה העות'מאנית בשנים שבין 1890 ו-1918 לערך, מורכבת ומגוונת עתה יותר הודות לתיעוד יקר הערך שנשמר בידי EMI.

כדי לציין את הפרסום הייחודי הזה, התגייסו הזמרת הדס פל-יורן וחבריה והם מביאים לקהל בארץ וברחבי העולם מבחר מהשירים בלדינו בהקלטות שבארכיון EMI בביצועים מחודשים ועדכניים. המופע, המתקיים במסגרת פסטיבל העוד הבינלאומי ה-21, הוא פרי של שיתוף פעולה רב-שנים בין המרכז לחקר המוסיקה היהודית באוניברסיטה העברית לבין בית הקונפדרציה להנגשת פרסומים אקדמיים בתחום המוסיקה היהודית לקהל הרחב בלבוש אמנותי מקורי ועכשווי. לתכנית נבחרו שלושה-עשר שירים, כמעט כולם מאוסף EMI, בתוספת כמה "בונוסים" מהרפרטואר היהודי-ספרדי המסורתי.

התכנית

שחרחורת (*La llamada a la morena*)

רצף של בתי שיר ממקורות שונים, מהם ששורשיהם בספרד של ימי הביניים. התיאור המוקדם ביותר של השיר נמצא בכתב יד מסוף המאה ה-י"ח, הכולל פיוטים מן המסורת היהודית-ספרדית וכן שירים בלדינו. הגירסה שבכתב היד כוללת בתים אחדים המתייחסים לטקס החתונה. גירסה ישנה זו אינה כוללת את הפזמון החוזר המוכר "מוריניקה, גראסייוזיקה סוס" (שחרחורת, חנינית הינך), פזמון הכלול בגירסה המושרת במופע. השיר הפך לאחד מהשירים הפופולאריים ביותר בהקלטות לדינו בנות זמננו. בגרסה העברית היא מפרי עטו של משה גיורא אלימלך.

This is a compilation of stanzas of various sources, some of medieval Hispanic origin. Its earliest documentation appears in a late eighteenth-century Sephardic manuscript that includes some stanzas referring to the Jewish wedding ceremony. The old version lacks the famous refrain "Morenica, graciosa sos..." that is included in this performance. The song became one of the most popular ones in the contemporary Ladino commercial market.

Morenica a mí me aman,
yo blanca nací.
Del sol del enverano
yo me hizo ansí.

Morenica graciosa soš.
Yo moreno, tu morena
y ojos pretos tú.

Morenica a mi me llama
el hijo del rey.
Si otra vez me llama
yo me vo con él.

Morenica graciosa soš.
Yo moreno, tu morena
y ojos pretos tú.

שחרחורת יקראוני
צח היה עורי
ומלהט שמש קיץ
בא לי שחורי

שחרחורת
יפייפית כך כך
בעיניך אש בוערת
ליבי כולו שלך

תלאותיו של החייל (*Malandanzas del asker*)

זהו אחד משירי הלדינו שנושאם הוא השירות הצבאי (בלדינו: אסקירליק, מילה ממוצא טורקי) שהוטל על יהודים באימפריה העות'מאנית משנת 1908. גירסאות נדירות של השיר תועדו במסורת שבעל פה, וייתכן שמקורן באחת מן ההקלטות המסחריות המוקדמות.

This is one of the Ladino songs about the “askerlik” – the military service forced on the Jews of the Ottoman Empire authorities since 1908. Rare versions of this song documented in oral tradition probably emanate from its commercial recordings.

Ah, abre tus ojos y mira
lo que vino al mundo.
El hijo ya se hue al asker,
yo v'a salir del mundo.

Ah, abre la puerta del kovuš,
te besaré la cara,
que se asente el babá
que estó'n la caravana.

Ah, mamá mía, mi quirida,
¿Por qué trabas dolores?
Que lo mireš al tu hijo
que está en los soles.

Ah, a la mamá ya le dije,
mi padre es mancebo.
Uno bueno que tenga,
que venga fin al treno.

ציפור האהבה (*El pájaro de amor*)

הלחן דומה מאוד לזה שתועד בגירסאות רבות של השיר, כגון אלה שבאוסף של יצחק לוי, לחן שהפך גם הוא נפוץ ביותר בדיסקוגרפיה בת זמננו. ההקלטה המקורית (בביצוע הלהקה הספרדית מסלוניקי) מסתיימת באילתור קולי המלווה בנגינת עוד, למילים בטורקית. המילים בעברית הן מאת יהודה קרני.

The melody is very similar to the one documented for the many versions of this song, such as those in Isaac Levy's collection, that has also become the most widespread one in the contemporary discography. The original recording by the

ensemble called the “Sephardic Company of Salonica” closes with a vocal improvisation accompanied by the oud, set to a text in Turkish.

Mama yo no tengo visto
pášaro con ojos mavis.
Rubio como la canela
y blanco como el yasemín.

Si te ama una hijica
y te jura de verdad,
sus palabras tan delicadas
él me hizo amistad.

אם יש אי שם רחוק
נווה קטן שקט
ולו גזוטררה על עץ
ועל ידו שקד.
הרי אעוף לשם
באחד הערבים
ושם נמנה יחדיו
מספר הכוכבים.

הלידה המוצלחת (*El parto feliz*)

זהו שיר שנושאו נעלם כמעט מן השירה הלירית הפאן-היספאנית, והוא שיר שבח לאביו ולאמו של הבן היילוד. השיר מתועד רבות בהקלטות המוקדמות של שירי לדינו וכן במסורת שבע"פ בקהילות היהודים הספרדים במרחב העות'מאני. הגירסה המקיפה ביותר של השיר נדפסה בחוברת "איל בוקייטו די רומאנסאס" (זר רומנסות, איסטנבול 1926). הגירסה שהדס מבצעת משלבת בתי שיר מן ההקלטה ההיסטורית של איזאק חיים ומן המסורת שבע"פ, כפי שתועדה מפי המידענית המופלאה ברטה אגואדו (1929-2016).

This song on a topic that has almost disappeared from the pan-Hispanic lyric poetry, hailing the father and the mother of the newborn, is well documented in early commercial recordings and in the Sephardic oral traditions from various Ottoman cities. The most comprehensive version of this long poem appears in *El buquieto de romanzas* (Istanbul 1926). The version Hadas sings combines the stanzas in the historical recording by Isac Haïm with the oral version transmitted by the late legendary singer Berta Aguado (1929-2016).

Oh! que mueve meses
trabateš d'estrechura.
Mos nació un hijo
de cara de luna
Biva la parida
con su criatura.

Ya es, ya es buen simán
esta alegría.
Bendicho el que mos allegó
a ver este día

Cuando la cumadre dize
“dale, dale.”
Dize la parida
“O Dio escapade.”
Dizen la su gente
"Amen, amen, amen."

Ya es, ya es buen simán
esta alegría.
Bendicho el que mos allegó
a ver este día

Ya viene el parido
con los convidados
En su mano trae
peše y buen cavdado.
Dizen la su gente
“amen, amen, amen.”

Ya es, ya es buen simán
esta alegría.
Bendicho el que mos allegó
a ver este día.

***(El sentenciado del bajá)* על ידי הפאשה**

גירסה מקוטעת של רומנסה המתועדת במקורות בודדים בלבד. הדמות המרכזית היא גבר בנוסחים אחדים, ובאחרים – אישה. העלילה מתפתחת לדיאלוג בין הדמות הראשית, שנידונה למוות עקב סירובה להיענות לחיזוריו של "פאשה טורקי", לבין אמה, המתבקשת להצילה אך אין לאל ידה לעזור. הגירסה שהדס שרה כוללת בתים מן ההקלטה ההיסטורית של מדמואל מארייט, בצירוף בית אחד הלקוח ממחברת השירים בלדינו של אמילי סני. לרומנסה זו אין מקבילה ברפרטואר הבלדות המסורתיות במרחב ההיספאני או הבלקני.

This is a short version of a romance documented in few sources. The protagonist in some versions is a woman, in others a man. The story develops into a dialogue (missing in the recorded version) between the protagonist, who was sentenced to death for refusing the advances of an anonymous “Turk” and his/her mother who is asked to save her son/daughter but cannot help. Hadas’ version

incorporates verses from the historical recording by Mademoiselle Mariette while the last stanza is taken from the Emily Sene collection of Judeo-Spanish songs. This romance has no parallel versions in the Hispanic or Balkan ballad traditions.

Yarem aman.
Yo se venido de Brusa,
me fue para'l hükümet.
El turco paśá me vido
con él me quijo llivar.

Día de lunes a las cuatro
me van al hükümet.
Con el fermán en la mano
los dušmanes me van detrás.

Yarem, amán.
Día de martes a las siete
m'abajan al estindak.
Con el fermán en la mano
los amigos me van detrás.
Con el fermán en la mano
los dušmanes me van detrás.

Madre mía mi querida,
mere ver de me escapar.
Rovinas todos sus bienes,
mere ver de me escapar

***(Los árboles llorosos)* בכי האילנות**

שיר זה, ששורות הפתיחה שלו מקורן בשירה העממית היוונית, היה פופולארי מאוד בראשית המאה העשרים, כפי שמעידות שלוש הקלטות באוסף שבארכיון EMI. הקלטה ישנה נוספת היא זו של חיים אפנדי, שהשיר מיוחס לו לעתים. עם הזמן הפך השיר לאחד מהנפוצים ביותר ברפרטואר המושר בלדינו, כמו גם בהקלטות מסחריות. ואולם, אף אחת מן ההקלטות ההיסטוריות אינה כוללת את הפזמון המוכר כל כך "טורנו אי דיגו / קי ב'ה סיר די מי, / אין טייראס אז'ינאס / ייו מי ב'ו מוריר" (מסתובב ושואל / מה יהא עלי / בארצות נכר / אמצא את מותי). פזמון זה כלול בכל ההקלטות של השיר אחרי מלה"ע השנייה. בביצוע במופע נוסף הפזמון בסוף השיר. מעדויות בע"פ אודות השיר עולה שבתקופת השואה הושר השיר בשינוי שורותיו האחרונות: "אין טייראס די פולוניה / מי ב'ו מוריר" (על אדמת פולין / אמצא את מותי).

This song, derived in part from traditional Greek folk poetry (Κλαίει τα δέντρα για νερό), was very popular at the beginning of the twentieth century as is confirmed by its three recordings in the EMI collection. Other early recordings, notably by Haim Effendi, to whom this song is often attributed, attest to its fame. Eventually it also became one of the most widespread items of the modern Sephardic repertoire and discography. However, none of the early recordings includes the famous refrain “Torno y digo / qué va ser de mí, / en tierras ajenas / yo me vo murir,” appearing in most recorded versions of this song after World War II. This refrain is added in this performance as a coda to the song. Oral testimonies about the singing of this song during the Holocaust indicate that the refrain was transformed into “En tierras de Polonia / me vo murir”.

Arboles lloran por lluvias
y muntañas por aires.
Ansí lloran los mis ojos
por ti, querid' amante.

Blanca soš,
blanca vistas,
blanca la tu figura,
blancas flores cayen de ti
de la tu hermozura

Ven veras y ven veras,
ven veras y veremos.
L'amor que tenemos los dos,
ven mos espartiremos.

Torno y digo
qué va ser de mí,
en tierras ajenas
yo me vo murir.

(La hermosa durmiente) היפה הנמה

שיר אהבה, מהמוכרים ואהובים שבשירי הלדינו, בעבר כמו גם בימינו. תיעוד ראשון של השיר נמצא בתוך רומן בלדינו בשם "איל מונדרו" (העולם) מאת שלמה בן יוסף (סלוניקי 1881). ההקלטות המוקדמות תרמו מן הסתם לפופולאריות של השיר. שלא כבגירסה המוכרת של השיר, הבית הפותח בגירסה הנוכחית הוא בית נדיר, ולא זה המוכר מפתיחת הגירסאות הנפוצות: "דורמי, דורמי, אירמוזה דונזיאה / דורמי דורמי סין אנסיה אי דולור" (נומי, נומי, עלמה יפיפיה / נומי בלא דאגה וצער). שורה זו הביאה מבצעים בני זמננו להניח שמדובר בשיר ערש.

This love poem is one of the most popular Ladino songs in the past and present. It was first documented in the novel *El mundo* by Shelomo b. Yosef (Salonica 1881). The early recordings probably contributed to its preservation in oral tradition. Unlike most of the documented versions, the present one starts with a rare stanza and not with the widespread one: "Durme, durme, hermosa doncella/ durme, durme sin ansia y dolor." This line led many modern performers to categorize this song as a lullaby.

Durme, durme hermosa doncella,
Durme, durme sin ansia y dolor.

Hay tres años que sufre mi alma
por alcanzar a esta linda dama.

Siempre ángel, siempre quería
ver tu esfueño con grande favor.

(El baile de los falsos) ריקוד הרמאים

זוהי גירסת לדינו של מנגינת ריקוד פופולארית מראשית המאה העשרים, שהתפרסמה בגירסתה הצרפתית תחת השם "לה מאצ'יצ'ה". שיר זה, או לפחות הפזמון החוזר שלו, מקורו במחזה סרסואלה, שהוא סוג של אופרטה ספרדית (מילים מאת פ. קאדנאס, מוסיקה מאת פדרו באדיאה), והוא מופיע במקורות בדפוס כ"שיר לכת ספרדי". הסרסואלה עצמה שאבה מאופרה בשם גואראני (לה סקאלה, 1870) מאת הקומפוזיטור הברזילאי קרלוס גומז. שארל בורל-קלרק (1879-1959) התאים את הגירסה הנפוצה למילים שחיברו ליאו לה-ליאברי ופול בריאולה. נושא השיר בגירסתו זו הוא הריקוד עצמו ודרך ביצועו. הקלטה משנת 1905 של "לה מאצ'יצ'ה" בביצוע פליקס מאיול (1872-1941), אחד מזמרי הוודוויל הצרפתיים הנודעים, הפכה את השיר ללהיט גדול בזמנו. אין פלא, איפוא, שגם היהודים-הספרדים במזרח הים התיכון, שהשפעת התרבות הצרפתית כבר חדרה למקומותיהם, יצרו לשיר גירסאות אחדות בלשונם. הפזמון החוזר כולל מילים טורקיות שחדרו ללדינו, וצלילן מחקה את צליל המקור הצרפתי.

A Ladino version of an extremely popular dance melody of the early twentieth century made famous in its French version as *La Mattchiche* or *Matchiche*. *La Mattchiche*, or at least its refrain, originates in an 1895 zarzuela (a Spanish operetta, lyrics by P. Cadenas; music by Pedro Badía) and usually appears in early sheet music editions as "Spanish march." The zarzuela itself draws from a motif from the opera *O Guarani* (premiered in La Scala, 1870) by the Brazilian composer Carlos Gómez. Charles Borel-Clerc (1879-1959) set the widespread version of *La Mattchiche* to lyrics by Léo Lelièvre and Paul Briollet whose theme is the dance itself. The 1905 recording of *La Mattchiche* by one of the major figures of the French vaudeville at the time, Félix Mayol (1872-1941), instantly catapulted this song as one of the greatest hits of the Belle Époque chanson. No

wonder that the Sephardic Jews of the Eastern Mediterranean, living under the aegis of French-inspired culture, reacted to its fame and created a cover version in their own language, Ladino. The refrain (“Me sos dusmán, serás pismán,” translating as ‘You dishonor me, you will regret it’) includes two Turkish words that entered Ladino (*düşman* ‘enemy, antagonist’; *pişman* ‘regretful, repentant’) creating a phonetic imitation of the original refrain in French “Allons doucement, ne pressons pas l’mouvement.”

Amor a tí ti tengo,
tú no me quieres.
Te quero y te mantengo
tú no me quieres.

D'enfrente me pareces
una palomba.
Tú sos me compañera
hasta la tomba.

Me sos dusmán, serás pismán.

Abajando la escalera,
por darme buena sera,
me tomó por la mano,
me llev'al balo.

Al balo me decía
de mí no s'espartía.
Y yo l'arrespondía:
Todo falsía.

Me sos dusmán, serás pismán.

Salí yo a la plaza
por mercar el gastado.
M'encontró, m'enteregó
me demandó 'l anillo.

Vamos presto a casa
m'esto quemando en braza.
Si la mama sabe esto
vos traba presto.

Me sos dusmán, serás pismán.

Y yo le respondía
me tienes gracia.
La hora de tu rabia
me sos desgracia.

T'envenga t'envengates
más enemiga.
Aséntate a mi lado
serás me amiga.

(Noche de alhad) מוצאי שבת

קופלה מסורתית זו להבדלה היא בחלקה פרפראזה על הפיוט 'במוצאי יום מנוחה', והייתה כנראה שיר הלדינו הפופולארי ביותר לטקס ההבדלה ברחבי האימפריה העות'מאנית. היא נכללה בכתב יד מראשית המאה ה-18 וראתה אור גם בקובצי שירים מתחילת המאה העשרים. החוקר והאספן משה אטיאש חשף את שם מחבר הקופלה – ר' אברהם טולידו, משורר יהודי-ספרדי עות'מאני חשוב שפעל בסוף המאה ה-18 ובתחילת המאה ה-19. הלחן המסורתי במקאם חוסייני משמש בקהילות ספרדיות במרחב העות'מאני גם לפיוט 'לך אלי תשוקתי' מאת אברהם אבן עזרא, המבוצע ביום כיפור לפני 'כל נדרי'.

A partial paraphrase of the *piyyut Be-moza'ei yom menuhah*, this traditional Sephardic *copla* was probably the most popular Ladino song for *Havdalah* (conclusion of the Sabbath) throughout the Ottoman Empire. It appeared in manuscripts starting at the beginning of the eighteenth century and in song collections from the early twentieth century. The Sephardic scholar Moshe Attias uncovered the name of its author, Rabbi Abraham Toledo, who was an important Sephardic Ottoman poet active in the late seventeenth and early eighteenth centuries. This traditional melody in makam Hüseyini is also sung in Sephardic synagogues with the poem *Lekha eli teshuqati* by Abraham Ibn Ezra, a medieval *piyyut* traditionally sung on Yom Kippur before *Kol nidrei*.

El Dio alto con su gracia
mos mande muncha ganancia,
non veamos mal ni ansia
a nos y a todo Israel.

Vos ke sosh padre rahman
Mandamus al pastor neeman
Que mos sea en buen simán
A nos y a todo Israel.

לך אלי תשוקתי. בך חשקי ואהבתי.
לך לבי וכליותי. לך רוחי ונשמתי.

לָךְ יָדֵי לָךְ רַגְלֵי. וּמִמֶּךָ הִיא תְּכוּנָתִי.
לָךְ עֲצָמַי לָךְ דָּמִי. וְעוֹרֵי עִם גּוֹיֹתִי.

נדדה שנת מליסנדה (*Melisenda insomne*)

נוסח קטוע וקצר במיוחד של הרומנסה העתיקה על מליסנדה (או מליזלדה), רומנסה שהייתה נפוצה בקרב הספרדים במזרח אגן הים התיכון, ובמיוחד בסרייבו. הרומנסה זכתה להקלטות אחדות בתקופה המוקדמת של הקלטות שירי לדינו, והיא בין השירים הידועים ביותר גם בדיסקוגרפיה המודרנית. המוסיקה קרובה לסוגת ה"סבדלינקה" בבוסניה.

A short and truncated selection of lines from the ancient romance of Melisenda (or Meliselda), widespread among Sephardic Jews in the Eastern Mediterranean, especially in Sarajevo. It was recorded several times in early recordings and became one of the most famous songs in the modern discography. The music is similar to the Bosnian *sevdalinka*.

Noches, noches, buenas noches,
noches son de namorar.
Ah, noches son de namorar.

Dando vueltas por la cama
como peši en la mar.
Ah, como el peši en la mar.

Ah, que noches la mi madre
que no son de arriivar
Ah, amán.

שירה של חאנום דודון (*Cantiga de Hanum Dudún*)

שיר חתונה פופולארי ביותר ממקור יווני, שהיה מוכר בעיקר בסלוניקי. באוסף הקלטות הלדינו של EMI הוא זכה לשלוש הקלטות שונות. הגירסה במופע היא גירסתו של יעקב אלגאב'ה מסלוניקי. בקהילה זו אומצה המנגינה גם לשירת הפיוט "אדון עולם".

This is a very popular wedding song of Greek origin, known mainly in Salonica. It appears in three different recordings in the EMI collection. The present version is based on Jacob Algava's recording. Unique to the Salonican tradition is the setting of the melody of this song to the piyyut *Adon 'olam*.

Buenas noches, Hanum dudún,
repuesta a mi palabra.
Esta noche te rogo yo
que me suvaš arriba.

Tirilaila op tirilaila opa,
tirilaila op tirilaila opa.

Ventanas altas tienes tu
con velas amarillas.
Esta noche arrog'al Dio
que me subaš arriba.

Tirilaila op tirilaila opa,
tirilaila op tirilaila opa.

אַדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מֶלֶךְ בְּטָרִם כָּל־יִצִיר נִבְרָא,
לְעֵת נַעֲשֶׂה בְּחַפְצוֹ כֹּל אֲזֵי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא.
אֱלֹהֵי הוּא, אֱלֹהֵי הוּא, אֱלֹהֵי הוּא, אֱלֹהֵי הוּא

וְאַחֲרֵי כִכְלוֹת הַכֹּל לְבָדוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא,
וְהוּא הָיָה, וְהוּא הוֹוֶה, וְהוּא יִהְיֶה בְּתַפְאֲרָה.
אֱלֹהֵי הוּא, אֱלֹהֵי הוּא, אֱלֹהֵי הוּא, אֱלֹהֵי הוּא

התקווה (*La esperanza*)

הקלטה מוקדמת (משנת 1907) של אחת מגירסאות הלדינו לשיר "התקווה" (שהפך מאוחר יותר להמנון מדינת ישראל). גירסה זו מקורה בסרייבו, ונראה שהיתה מוכרת רק בקהילה זו. אנו מניחים שמחבר הנוסח הזה הוא אברהם קאפון, עיתונאי ופעיל ציוני מסרייבו (-1930 1853), אם כי אין הוכחה מוחלטת לכך. השיר "התקווה" בלדינו הושר בסרייבו בטקס ההבדלה במוצאי שבת וכן בחג שמחת תורה.

The early recording (1907) of this Judeo-Spanish version of the Zionist song *Hatikvah* (later to become the anthem of the State of Israel) originates in Sarajevo and seems to have been known only there. We assume that the journalist and Zionist activist from Sarajevo Avraham Kapon (or Cappon 1853-1930) composed this text although there is still no tangible evidence for this attribution. It was sung in Sarajevo in the weekly ceremony of *Havdalah* (the ending ceremony of the Sabbath) and on the holiday of *Simhat Torah*.

Donde el sol caliente esclarece
los valles rondosos tienen su frescor.
Allí donde el higo dulce crece,
el Yordan vivo corre con rumor.

Allí es nuestra esperanza,
allí es nuestra alianza.

O, tu tierra de los antiguos,
sea a nos mamparo a los enemigos.

Donde nuestros padres descindieron,
reyes de Israel gobernaron,
donde templos santos setuaron
que los enemigos derrocaron.

אמא, איני מבינה (Yo no entiendo la mi madre) / הללויה, הללו אל בקדשו

דיאלוג הומוריסטי בין אם לבתה אודות החתן המיועד, שהוא במקרה בן השכנים. עד עתה זוהי הגרסה היחידה המוכרת של שיר זה. האהוב הוא גנב או מהמר, מוטיב המוכר גם משירים אחרים בלדינו. הדס והלהקה מצאו שלחן השיר קרוב מאוד ללחן של תהילים ק"ג, כפי שהוא מושר בקהילות הספרדים בירושלים. משום כך צורף גם פרק תהילים זה בסיום השיר.

The song describes a humorous dialogue between a mother and her daughter about the future husband (or son-in-law) who happens to be the neighbor. No other versions of this song are documented. The lover is a thief and a gambler, a motif that can be found in various Sephardic songs. The ensemble found that the melody of this song is extremely similar to that of Psalm 150 as it is sung in Sephardic communities in Jerusalem. Therefore, they decided to append it as the ending number.

Yo no entiendo la mi madre
oh Dio, que me venga ver.
Va tomar al mi vecino
que morimos para ver.

Ah, no te do al tu vecino
qu'es ladrón y kumarǵí.
A mañana en casada
yo te vo dejar muerir.

Ah, no me dejas la mi madre,
no me dejas a mí muerir.
Ya basta un pan el día
para él y para mí.

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ-אֵל בְּקִדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בְּרִקְיעַ עֲזוֹ:
הַלְלוּהוּ בְּגְבוּרָתוֹ הַלְלוּהוּ בְּרַב גְּדָלוֹ:
הַלְלוּהוּ בְּתַקַּע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנִבְל וְכִנּוֹר:
הַלְלוּהוּ בְּתֶף וּמְחוּל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב:
הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי-שְׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה:
כָּל הַנְּשָׁמָה תְהַלֵּל יְיָ הַלְלוּיָהּ:

הדס פל ירדן - שירה והפקה מוסיקלית

הדס פל ירדן, זמרת, פייטנית וחזנית המתמחה במחקר שירה יהודית ספרדית טורקית. חייתה במשך שש שנים באיסטנבול, הופיעה ולמדה לימודי דוקטורט במוסיקה באקדמיה למוסיקה מסורתית כסטודנטית למוסיקה עממית טורקית, מוסיקה עותומאנית ותורת המקאם הטורקי. מאז חזרתה לארץ בשנת 2008, מלמדת כמרצה מן המניין במרכז למוסיקה מן המזרח ובמכללת ספיר בפרוייקט כולנא. בנוסף להיותה זמרת-מבצעת, היא מעבירה סדנאות בכל רחבי הארץ ובעולם בנושאי ההתמחות שלה. הדס הוציאה שלשה תקליטורי סולו בטורקיה ובברלין יחד עם ההרכבים הבינלאומיים סאז אנדלרי וטריו מקס דולמן, וכמו כן השתתפה בעשרות תקליטורים נוספים כזמרת אורחת. בשנים האחרונות הרחיבה הדס את תחומי השירה לפיוטים של יהודי ספרד ושירי עם טורקיים אשר השפיעו על התפילה היהודית ועל פיוטיה. היא הופיעה באיסטנבול, אתונה, אסטוניה, בלגיה, ארה"ב, מוסקבה, ברלין, הונג קונג ועוד בקונצרטים ובסדנאות שירה של מוסיקת עולם, ושיתפה פעולה גם עם מוסיקאים מקומיים בתחום מוסיקת העולם והג'אז. בשנת 2017 הוזמנה על ידי משרד החוץ להיות הסולנית של התזמורת האנדלוסית בקונצרט בארמון מלך ספרד במדריד לכבוד נשיא המדינה ובנוכחות המלך ומלכת ספרד.

אליהו דגמי - סאז, בגלמה

אליהו דגמי הוא נגן כלי פריטה, סאז, בגלמה, עוד וגיטרה. בן לעדה הכורדית ולמשפחת אבידאני, משפחת חזנים אשר חזניה לדורותיהם היו והינם ידועים בירושלים ובסביבותיה. נכדו של הרב החכם שמעון עלוואן אבידאני. דגמי, מחלוצי המוסיקה האתנית בישראל, החל את דרכו בלהקת "הברירה הטבעית" - להקה הנחשבת לבכורה מבין הלהקות האתניות בארץ - וניגן עמה שנים רבות. הוא ייסד את להקת "הלוויים" המשלבת מוסיקה אתנית ומוסיקה מודרנית. דגמי משלב סגנונות ומופיע בפסטיבלי עולם שונים בארץ ובחו"ל יחד עם הרכבים ואומנים שונים כגון אילנה אליה (מוסיקה כורדית יהודית), הדס פל ירדן (מוסיקה טורקית עממית ולאדינו), התזמורת העממית (מוסיקה בלקנית), אנסמבל היונה (מוסיקה עירקית יהודית), ברי סחרוף (רוק אתני) ומאיר בנאי.

אמיתי מן – קלרינט

אמיתי מן הוא נגן כלי נשיפה, יוצר ומפיק רב-תחומי, בוגר האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים. כאמן יחיד וכשותף בהפקות שונות ומגוונות, השתתף בפסטיבלי מוזיקה רבים בארץ, באירופה, בארצות הבלקן ובמזרח הרחוק. כיוצר, אמיתי הוא מלחין, מפיק ומעבד המשלב בין כלי נשיפה מעץ למוזיקה אלקטרונית בגוונים

חדשים ומקוריים המשלבים בין מזרח ומערב. (צילום: פטר ויט)

יניב עובדיה – סאז

ירושלמי, בן למשפחה כורדית ירושלמית. גדל על ברכי הפיוט והמוסיקה הכורדית העממית. גם אביו וסבו היו נגנים ידועים במסורת הכורדית. חבר ארגון יוצאי כורדיסטן. יניב משמר את מסורת הקריאה בתורה בנוסח יהודי כורדיסטן ומלמד את ילדי העדה בירושלים לקראת הבר מצווה. נגן מוביל בצמד "דולה וזורנה" המסורתי, המופיע באירועים של יוצאי כורדיסטן. מלמד את מסורת הפיוט מכורדיסטן במסגרת "קהילות שרות פיוט".

יוני שרון – כלי הקשה

אמן כלי הקשה ים תיכוניים. תלמיד של אמן כלי ההקשה הבינלאומי זהר פרסקו ובוגר מגמת מוסיקה בבי"ס כפר בתיה ברעננה. ניגן והופיע בהרכבים שונים, בהם: אנסמבל ניגון ירושלמי, טרה רוסה, האחים נטף, להקת בעלמא, אנסמבל היונה, ולהקת התיפוף טומבה היי. כמו כן השתתף בפרויקטים מוסיקליים שונים. הוא גם מורה

בביה"ס לכלי הקשה "פעימות" בירושלים.

ניהול אקדמי ותכנייה – פרופ' אדוין סרוסי וד"ר רבקה הבסי

מופע זה מתקיים הודות לתרומה נדיבה של עידית ופרופ' משה בן-בסט

מרכז לחקר המוסיקה היהודית

האוניברסיטה העברית בירושלים

קמפוס אדמונד י' ספרא

ת"ד 39105 – ירושלים 91390

www.jewish-music.huji.ac.il